

**AŞIQ ƏLƏSGƏR VƏ AŞIQ ƏSƏD: İKİ BÖYÜK
SƏNƏTKARLA BAĞLI İKİ BÖYÜK YANLIŞLIQ**

**ASHIG ALASGAR AND ASHIG ASAD: TWO BIG
MISTAKES ABOUT TWO GREAT ARTISTS**

**АШУГ АЛЕСКЕР И АШУГ АСАД: ДВЕ БОЛЬШИЕ
ОШИБКИ О ЖИЗНИ ДВУХ ВЕЛИКИХ МАСТЕРА
АШУГСКОГО ИСКУССТВА**

İslam SADIQ

*Filologiya elmləri doktoru
AMEA Folklor İnstitutu
islamsadiq1953@yahoo.com*

Summary

Ashig Alasgar is the most prominent representative of the Azerbaijani ashug art. He enriched our Ashug literature with his unique poetry, educated many students and established a school.

Ashig Asad was the most talented, well-known, chosen and beloved of Ashig Alasgar's students. Ashig Asad is originally from Bozalğanlı village of Tovuz region. However, most sources call him the goychalı Ashig Asad. Also, "Tellerin" ("Of your hair") was published under the seal of both Ashig Alasgar and Ashig Asad.

In the article clarifies these two confusions.

Key words: Ashig Alasgar, Ashig Asad, Tovuz, Goycha, "Tellerin"

Резюме

Ашуг Алескер один из амых видных представителей Азербайджанского ашугского искусства. Он своей изумительной поэзией обогатил нашей ашугской литературы и создавал школу, где вырастал нескольких ашуг-учеников.

Один из самых одаренных, талантливых, известных, популярных и любимых учеников Ашуга Алескера был Ашуг Асад. Ашуг Асад родом был из село Бозалганлы Таузского района Азербайджана. Но он родился в селе Бюк Гарагоюнлу древнем Азербайджанском магале Гойче. Это было так. В селе Бозалганлы произошла кровавая вражда. Отец Ахмед и дядя по отцу Оджаверди убивали кендхуда, переселились в йейлаге Гозалбулаг, и больше не вернулись в село. Асад родился там и поэтому его называют Гойчинским ашугом. Еще известное стихотворение (герайлы) "Tellərin" («Твои волосы») ошибочно был опубликован и с подписом Ашуга Алескера и с подписом Ашуга Асада. В данной статье все эти ошибки исправлены на основе достоверных источников.

Ключевые слова: Ашуг Алескер, Ашуг Асад, Гойча, Товуз, “Tellərin”, герайлы (gəraylı)

Aşıq sənətindən danışanda ilk yada düşənlərdən biri, bəlkə də, birincisi Aşıq Ələsgər olur. Aşıq Ələsgər sazı və sözü çox yüksəklərə qaldırdı və indi özü elə uca zirvədə oturub ki, hər yerdən görünür. O, sazın və sözün azman sənətkarıdır. Əgər Aşıq Ələsgərin iki kitablıq yox, bir kitablıq da yox, cəmi on-on beş şeiri gəlib bizə çatsaydı, onun yeri yenə həmin zirvə olacaqdı. Onun beş-on təcəsinin və qıfılbəndinin hərəsi cild-cild kitablara dəyər. Onları düzüb-qoşan sənətkarı tarix hər zaman yetişdirmir. Ən uca zirvədə durmaq Aşıq Ələsgərin ana südü qədər halal haqqıdır. Bunları ona görə xatırladıram ki, bəzən başqa aşıqların şeirlərini Ələsgərin adına çıxırlar. Onun bunlara ehtiyacı yoxdur. Həmin şeirlərin yoxluğu Aşıq Ələsgərin aşıq sənətindəki və ədəbiyyat tariximizdəki yerinə zərrə qədər də xələl gətirə bilməz.

Aşıq Ələsgərin aşıq sənətindəki xidmətləri təkcə saz çalib-oxumağı və söz qoşmağıyla bitmir. Onun ən böyük xidmətlərindən biri də çoxlu şeyirdlər yetişdirməsidir. Hər bir sənəti yaşatmaq üçün onu gənclərə öyrətmək lazımdır. Yeri gəlmişkən demək istəyirəm ki, aşıq sənətindən danışanların çoxu şagird sözünü daha çox işlədirlər. Bilmək lazımdır ki, şeyird və şagird sözləri mənaca, məzmunca, hətta şəkildə nə qədər oxşar olsalar da, onlar eyni söz deyil. Şeyirdlik şagirdlikdən tamamilə fərqlənir və aşıq sənətindən danışanlar şeyird sözünü işlətsələr daha yaxşı olar. Ustad sənətkarlarımızın heç birinin dilindən şagird sözü çıxmayıb. Ustad sözünün yerinə müəllim sözünü işlətmədiyimiz kimi, şeyird sözünü şagirdləşdirməyə də ehtiyac yoxdur. Aşıq Ələsgərin Göycədəki evi Aşıq məktəbinə dönmüşdü. Aşıq məktəbləri o zaman ustad aşıqların öz evlərində olurdu. Onlar şeyirdlərini öz övladları kimi evlərində saxlayırdılar. Şeyirdlər yalnız ustadları razılıq verəndən sonra sərbəst aşıqlığa başlayırdılar. Hətta bəzən öz ustadlarından uzun müddət ayrılmırdılar. Məsələn, Aşıq Əsəd dörd illik şeyirdlik dövrü başa çatandan sonra da beş il Aşıq Ələsgərlə bir yerdə aşıqlıq eləmişdi. Aşıq Ələsgər şeyirdləri haqqında özü deyirdi:

Adım Ələsgərdi mərdü mərdana,

On iki şeyirdim işlər hər yana (3, s. 115).

Əlbəttə, on iki Aşıq Ələsgərin bütün şeyirdlərinin sayı deyil. Bu şeiri düzüb-qoşanda onun on iki şeyirdi olub. Onun şeyirdləri arasında ikisi – Daşkəndli Aşıq Nəcəf və Tovuzlu Aşıq Əsəd öz istedadlarıyla daha çox seçilmiş, sevilmiş və tanınmışlar. Aşıq Nəcəfi 1918-ci ildə

ermənilər kürəyinə qaynar samovar bağlayaraq görünməmiş, ağıla gəlməyən vəhşiliklə qətlə yetiriblər.

Mən yuxarıda “tovuzlu Aşıq Əsəd” cümləsini elə-belə yazmadım. Başlıqda dediyim iki böyük yanlışlığın biri məhz bununla bağlıdır. Ona görə bəri başdan bilirəm ki, “tovuzlu Aşıq Əsəd” cümləsi aşıq sənətinin araşdırıcılarını, Aşıq Əsəd haqqında yazanların çoxunu, bəlkə də, hamısını, hətta sazın-sözün yaxşı bilicilərini də təəccübləndirəcək. Bu tamamilə təbiidir, çünki onların bir çoxu indiyə kimi Aşıq Əsədin tovuzlu olduğunu eşitməyib və oxumayıb. Əlimizdə olan yazılı qaynaqların əksəriyyətində Aşıq Əsəd göyçəli epitetiylə tanındılmışdır. “Aşıqlar” kitabının (tərtib edəni S.Axundov) 1957 və 1960-cı il nəşrlərinin hər ikisində yazılıb: “Aşıq Əsəd Rzayev (1875-1950) Basarkeçər rayonunun Qaraqoyunlu kəndində doğulmuşdur. Sonralar Azərbaycan Respublikasının Tovuz rayonuna gələrək orada yaşamışdır” (4, s. 274; 5, s. 171). Sözsüz ki, bu bilgi çox yarımçıqdır. Onlara söykənilən Aşıq Əsədin haralı olduğunu dürüst söyləmək mümkün deyil.

Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası kimi on cildlik mötəbər, yəni ensiklopedik qaynaqda yuxarıda deyilənlərə heç nə əlavə edilməmişdir. Yalnız adlar dəyişdirilmiş və mətn ensiklopediya qaydalarına uyğunlaşdırılmışdır. “Aşıq Əsəd Rzayev (1875, Göyçə mahalının Böyük Qaraqoyunlu k. (indiki Ermənistan SSR Vardenis r-nunun Əzizli k.) - 1950, Azərbaycan SSR Tovuz r-nu). Azərbaycan aşığı. Aşıq Ələsgərin şagirdidir” (7, s. 513). Göründüyü kimi, burada Aşıq Əsədin doğulduğu il və yerdən, öldüyü il və yerdən, Azərbaycan aşığı və Ələsgərin şüyirdi olduğundan başqa heç bir bilgi verilməyib. Aşıq Əsədin tam tərcümeyi-halını yazmaq üçün bunlar da çox azdır.

Professor Teymur Əhmədovun tərtib etdiyi “XX əsr Azərbaycan yazıçıları” Ensiklopedik məlumat kitabında verilmiş bilgilər də Aşıq Əsədi oxuculara hərtərəfli tanımaq baxımından bəs eləmir: “Rzayev Əsəd Əhməd oğlu – aşıq, şair. 1939-cu ildən Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü.

1874-cü ildə Qərbi Azərbaycanın Göyçə mahalının Böyük Qaraqoyunlu kəndində yoxsul kəndli ailəsində doğulmuşdur. 1931-ci ildə Azərbaycanın Tovuz şəhərinə köçmüşdür. Birinci Aşıqlar qurultayında ona Azərbaycanın ilk aşığı adı verilmişdir” (15, s. 78).

Gözləmək olardı ki, Aşıq Əsədin kimliyi ilə bağlı indiyə qədər buraxılmış yanlışlıqlar 25 cildlik Azərbaycan Milli Ensiklopediyasında aradan qaldırılacaq. Ancaq təəssüflə deməliyəm ki, belə olmadı. Mən Azərbaycan Milli Ensiklopediyasında bu cür çoxlu yanlışlıqlara yol

veriləcəyini irəlicədən bilirdim. Ona görə iki dəfə akademik Tofiq Nağıyevlə görüşdüm. Onlara təmənnəsiz yardım göstərməyə hazır olduğumu bildirdim. Tofiq Nağıyevin cavabı bu oldu ki, “bizim ensiklopediyada yanlışlıq ola bilməz”. Mən də istəyirəm ki, olmasın, ancaq artıq işıq üzü görmüş cildlərdə onlarla müxtəlif səpkili, az və ya çox dərəcədə önəmli yanlışlıqlara yol verilib. Aşıq Əsədlə bağlı məqalə isə daha çox kasadlığı və bəsitliyiylə seçilir. Hətta yuxarıda adlarını çəkdiyim qaynaqlardakı faktların da bir çoxu burada yoxdur. Həmin mətni olduğu kimi verirəm ki, oxucular da görsünlər: “Aşıq Əsəd (Əsəd Əhməd oğlu Rzayev: 1874, Göyçə mahalının Böyük Qaraqoyunlu k. (1989-cu ilədək Erm.SSR Vardenis r-nunun Əzizli k.)-27.4.1951, Tovuz ş.) -Azərbaycan aşığı. Aşıq Ələsgərin şagirdi olmuşdur. Klassik xalq şeiri formalarında lirik əsərlər yaratmışdır. Qoşma, gəraylı, deyişmə və müxəmməsləri (“Kimdən öyrəndin”, “Gəlincə”, “Eyləməz”, “Yadıma düşdü” və s.) aşığı poeziyasının kamil nümunələrindəndir. Mələhətli səsə, yüksək ifaçılıq qabiliyyətinə malik olan Aşıq Əsəd Azərbaycan dastanlarının, xüsusilə, “Koroğlu”nun mahir bilicilərindən olmuşdur. 1938-ci ildə Moskvada keçirilən Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti ictimaiyyətində iştirak etmişdir. 1939-cu ildə ilk dəfə H.Əlizadə onun şeirlərindən ibarət kitabça nəşr etdirmişdir” (8, s. 139).

Azərbaycan Milli Ensiklopediyasındakı yazıda Aşıq Əsədin həyatıyla bağlı bir neçə mühüm faktın unudulması göstərir ki, mətni hazırlayan müəllif aşığın haqqındakı qaynaqlarla yetərinə tanış olmamışdır. Məsələn, mətndə Aşıq Əsədin Azərbaycan aşıqlarının ilk qurultayında Azərbaycanın birinci aşığı adına layiq görüldüyü, 1938-ci ildə Moskvada keçirilən Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti ictimaiyyətində “Şərəf nişanı” ordeni aldığı, 1939-cu ildən Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü olduğu, sonralar Tovuz rayonunun Bo-zalqanlı kəndinə köçüb ömrünün sonuna kimi orada yaşadığı haqqında heç bir bilgi yoxdur. Halbuki bunlar Aşıq Əsədin həyatıyla bağlı çox mühüm faktlardı və ensiklopediyaçı onları gözdən qaçırmamalıydı. Azərbaycan Milli Ensiklopediyasındakı bu məqaləni oxuyanlar, sözsüz ki, Aşıq Əsədi yenə də tanımayacaqlar.

Akademik Həmid Araslı “Aşıq yaradıcılığı” kitabında Aşıq Əsəd haqqında geniş bilgi vermiş, Göyçədə doğulduğuna, sonralar Tovuz köçdüyünə də toxunmuşdur: “Aşıq Əsəd 1875-ci ildə Basarkeçər rayonunun Böyük Qaraqoyunlu kəndində anadan olmuşdur. Əsəd gəncliyini burada keçirmiş, qocaman saz və söz ustası Aşıq

Ələsgərdən dərs almışdır. Sonralar Tovuzda köçmüş, ömrünün sonuna qədər də burada yaşamışdır” (1, s. 111).

Qara Namazov Aşıq Əsədın haqqındakı bilginı aşığın öz əlilə yazdığı arxiv sənədindən götürdüynə görə, onun yazdıqları daha dəqiq və inandırıcıdır. Qara Namazov yazır: “Aşıq Əsəd Rzayev (1874-1950) 1928-ci ildə aşıqların birinci qurultayına həyatı haqqında qeyddə yazır: “Atam Əhməd Rza oğlu Tovuz mahalının Bozalqanlı kəndindəndir. Tovuzda Süleyman bəyin mızduru olmuş, sonra onun əlindən qaçıb. Göyçənin Qaraqoyunlu kəndində 1874-cü ildə doğulmuşam. Mənim 12 yaşım olanda atam dünyadan köçdü. Bir neçə il mızdurluq elədim. Sonra Aşıq Ələsgərə 4 il şeyird oldum. 5 il Ələsgərlə bir yerdə aşıqlıq elədim. Sonra özüm şeyird götürüb məclislər keçirdim” (13, s. 144).

Qara Namazov 1959-1967-ci illərdə AMEA Tarix İnstitutunun kitabxanasının və arxivinin direktoru olmuş, Aşıq Əsəd haqqındakı bilgiləri də onlarda saxlanan rəsmi sənədlərdən götürmüşdür. Sözsüz ki, həmin kitabxana və arxivdə belə sənədlər çoxdur. Məsələn, 1928-ci ildə Azərbaycan aşıqlarının birinci qurultayına çağırılarkən Aşıq Əsədə öz xəttilə tərcümeyi-halını yazdırıblar və o sənəd Tarix İnstitutunun arxivindədir.

Qara Namazovun verdiyi tarixlər bir-birini yaxşı tamamlayır. Aşıq Əsəd 1874-cü ildə anadan olub. 12 yaşında atası dünyasını dəyişib – yəni 1886-cı ildə. Əsəd bir neçə il (?) mızdurluq eləyib. 4 il Aşıq Ələsgərin şeyirdi olub, sonra da 5 il onunla birlikdə aşıqlıq eləyib. Bu 9 ili də, təxminən 5-6 il mızdurluğu da onun 12 yaşının üstünə gələndə Aşıq Əsədın təxminən 26-27 yaşlarından müstəqil aşıqlığa başladığı tamamilə ağılabatandır.

Məhərrəm Qasımlı ilk əsərində Aşıq Əsədi bir neçə dəfə Göyçəli Aşıq Əsəd kimi təqdim etmiş (11, s. 175, 176), lakin sonralar aşığın yerini-yurdunu dəqiqləşdirmiş, Aşıq Əsədın adını Gəncəbasar aşıqları ilə bir sırada çəkmiş, Aşıq Əsəd Bozalqanlı yazmaqla həm də onun əslən Tovuzun Bozalqanlı kəndindən olduğunu vurğulamışdır (12, s. 241). Məhərrəm Qasımlı arxiv sənədlərinə və Vəli Xulufunun 1929-cu ildə nəşr etdirdiyi “Koroğlu” kitabına baxsaydı, Aşıq Əsədın daha geniş, daha doğru və hərtərəfli tərcümeyi-halını yazıb bilərdi.

Aşıq Məhərrəm Hüseynli “Tovuz Aşıqları” kitabında Aşıq Əsəd haqqında geniş bir oçerk verib, doğru olaraq onu Tovuzlu adlandırıb. Lakin burada yanlış bilgilər də çoxdur. Məsələn, bir yerdə yazır ki, “atası Əhməd kişi kəndin koxası imiş”. Bunun ardınca deyir ki, “Vaxtilə

əslən Tovuzun Bozalqanlısından olan Rza kişi bu kəndin koxasının özbaşmalığına dözməyib, onu öldürüb və Göyçəyə qaçmalı olmuşdu (10, s. 34). Burada yalnız Rza kişinin Aşıq Əsədin atası olduğu və Tovuzun Bozalqanlı kəndindən olduğu doğrudur. Lakin onun adı Rza yox, Məhəmməd Rzadır. Digər bilgilər yanlışdır. M.Hüseynlinin yazdıqlarından belə çıxır ki, Aşıq Əsədin atası Əh-məd kişi kəndin koxası olub. Digər cümlədən isə belə anlaşılır ki, Aşıq Əsədin babası Rza kişi öz oğlu Əhmədi (yəni guya kəndin koxasını – İ.S.) vurub öldürüb və Göyçəyə qaçıb. Əslində Rza kişinin Aşıq Əsədin babası olduğunu mən deyirəm, M.Hüseynlinin yazısında bunu anlamaq üçün heç bir ipucu verilməyib. Buradakı dolaşılıq göz qabağındadır. Bu işin həqiqətən necə baş verdiyi bir qədər sonra açılacaq. Aşıq Əsədin atası Əhməd kişi kəndin koxası olmayıb. Aşıq Əsədin atası Əhmədlə əmisi Ocaqverdi kəndin koxası Süleyman ağanı vurub öldürüblər və Göyçəyə qaçıblar. Bu davada Aşıq Əsədin babası Məhəmməd Rza (onun əsl adı belə olub) kişinin adı hallanmır və bəllidir ki, həmin vaxt Məhəmməd Rza kişi artıq dünyasını dəyişibmiş.

Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin 2020-ci ildə buraxdığı iki cildlik “Ozan-aşıq ensiklopediyası” kitabında da Aşıq Əsədin haqqında geniş bir məqalə verilmişdir. Lakin bu məqalədə Aşıq Əsədin atası Əhməd kişinin və əmisi Ocaqverdinin kəndxuda Süleyman bəyi öldürüb Göyçəyə qaçdıqları və Əsədin də ona görə Göyçədə doğulduğu haqqında aydın bilgi verilmədiyindən ustad sənətkarın kimliyi haqqında bəzi məsələlər qaranlıq qalır.

Yuxarıda deyilən fikirlərin bir qismi yanlış olsa da, çoxu doğrudur, lakin yarımçıqdır. Ayrı-ayrı məqalələrdə Aşıq Əsədin həyatıyla bağlı müəyyən doğru-düzgün fikirlər söylənsə də, faktlar verilsə də, onların heç biri bu böyük sənətkarın həyatı haqqında aydın və dolğun təsəvvür yaratmaq gücündə deyil. Yuxarıda sadalanan qaynaqlardakı bilgilərdə bir çox faktların çatışmadığı aydın şəkildə duyulur və Aşıq Əsədin kimliyi, daha doğrusu, haralı olduğu ilə bağlı dolaşılıqlığı da məhz bu kəm-kəsirlər yaratmışdır.

Hazırda bütün bu dolaşılıqları aradan qaldırmaq və Aşıq Əsədin tərcümeyi-halındakı boşluqları doldurmaq üçün əlimizdə olan ən dəyərli qaynaq Vəli Xulufunun 1929-cu ildə “Azərnəşr”də çap etdirdiyi “Koroğlu” kitabıdır. Bu kitab Vəli Xulufunun 1927-ci ildə yenə “Azərnəşr”də nəşr etdirdiyi “Koroğlu”nun təkmilləşdirilmiş ikinci nəşridir. Vəli Xulufu həmin kitaba Aşıq Əsədin ifasından yazıya aldığı “Koroğlunun Dərbənd səfəri” və “Dəli Koroğlu və Bolu

bəy” qolları ilə yanaşı, aşığın öz dilindən eşitdiyi tərcümeyi-halını və bir neçə şeirini də daxil etmişdir. Sözsüz ki, Aşıq Əsədin kimliyini, əslini-nəslini, yerini-yurdunu onun özündən yaxşı bilən olmazdı. Ona görə aşığın dilindən yazılmış və sağlığında çap olunmuş bu bilgilərin doğruluğu heç bir şübhə doğurmur. Həmin tərcümeyi-halı olduğu kimi burada vermək ona görə lazımdır ki, yuxarıdakı yanlışlıqlar kitabdan kitaba köçürülə-köçürülə daha geniş yayılır və qarşısının alınması günbəgün çətinləşir. Vəli Xulufu yazır:

“Azərbaycan aşıqlarının ilk müsabiqəsində birinciliyi qazanan və Maarif Komissarlığının birinci nəmərini alan Əsəd Əhməd oğlu Aşırılı coğa (qomalğa) sındandır. Əslən Tauz dairəsinin Bozalğanlı kəndindəndir.

Əsəd əminin özünün dediyinə görə, bunun atası Əhməd Məhəmməd Riza oğlu və əmisi Ocaqverdi Məhəmməd Riza oğlu iki qardaş olublar. Bozalğanlı kəndi bəylik torpağında imiş. O zaman qayda belə imiş ki, hər kəndlinin arvadı sıra ilə gəlib bir həftə bəyin evində qalar, çörəyini bişirər, paltarını yuyar, qaravaşlıq edərmiş. Bunun növbəti bitəndən sonra o birisi kəndlinin arvadı gəlib, müft müsəlləm bəyə işləmiş.

Bir gün növbət Əhməd Riza oğlunun arvadına gəlir. Bəylikdə gedən arvadlara nə qayırırmışlarsa, bu kişinin namısına toxunur, arvadını getməyə qoymayır. Bahana eyləyir ki, mənim arvadım naxoşdur, həm də dağa köçəsiyik. Bu əhvalatdan sonra bəyin bununla arası dəyir. Aradan bir neçə gün keçir, bəy atlı göndərir ki, Əhməd gəlsin, bizim evi dağa köçürsün. Bu da ismarlayır ki, növbət bizim coğanın deyil, hansı coğanındırsa, o köçürsün, mən niyə köçürürəm. Bu əhvalatdan sonra bəy ilə araları lap pozulur.

Ocaqverdi deyir ki, Əhməd, gəl köçək, dağa gedək. Bu işin üstündə bəylər bizi dolaşdıracaq, bizə bir xata dəyəcək. Bunlar köçüb evlərini aparır, “Gözəlbulaq” adlı yaylağa qoyurlar.

Dağdan qayıdıb gəlir, taxıllarını piçdikləri yerdə Süleyman ağa bunlara şər atır ki, siz məndən ixtiyarsız taxılı biçib, gizlədibsiniz: bunlar ha and içib, yalvarırsa da, Süleyman ağa əl çəkməyir, bunlara söyür, aşıx Əsədin atasını döyür. Bu zaman əmisi Ocaqverdi beyqafil Süleyman ağanı vurub atdan yıxır, köpənətən döyürlər. Taxıllarını da buraxıb, yaylağa qaçırlar. Yaylaqdan arana qayıtmağa cürət etməyib, Göyçə mahalına aşırırlar, orada qalırlar.

Aşıq Əsəd Göyçədə anadan olur, indi buna Göyçəli Əsəd deyilməsinin səbəbi də budur. Hal-hazırda 45 yaş vardır” (9, s. 156-157).

Vəli Xulufunun verdiyi bilginin doğruluğu ona görə şübhə doğurmur ki, onları aşığın öz dilindən yazmışdır. Aşıq Əsəd 1928-ci ildə Azərbaycan aşıqlarının I qurultayında iştirak etmək üçün Bakıya gəlmişdir. Vəli Xulufu bu fürsəti əldən verməyib onun ifasından “Koroğlu” dastanının “Dəli Koroğlu və Bolu bəy” və “Koroğlunun Dərbənd səfəri” qollarını, həmçinin aşığın öz diliylə söylədiyi kimliyini, bir neçə şeirini qələmə almışdır.

Vəli Xulufunun verdiyi bilgilərin də bəzi açıqlamalara ehtiyacı var. Aşıq Əsəd ustası Aşıq Ələsgərdən ayrılıb müstəqil aşıqlığa başlayan sonra sözsüz ki, birbaşa dədə-baba yurdu, doğma Bozalqanlıya gəlməyib. Bir müddət Şəmkinin Bitdili kəndində qalmış, sonra Qazaxa köçərək 1931-ci ilə qədər orada yaşamışdır. 1928-ci ildə Azərbaycan aşıqlarının I qurultayına da Qazaxdan gəlmişdir. Bəs Aşıq Əsədi əvvəlcə altı ay Şəmkinin Bitdili kəndində, sonra da təxminən on il Qazaxda yaşamağa vadar eləyən nə olmuşdur?!

Aşıq Əsəd məşhurlaşmışdı və onu hamı Göyçəli kimi tanıyırdı. Vəli Xulufu onun kimliyi haqqında yuxarıdakıları yazana qədər Aşıq Əsədin Bozalqanlıdan olduğunu heç kim bilmirdi. Aşıq Əsəd də bunu gizli saxlayırdı, çünki ortada qan düşmənçiliyi vardı. Aşıq Əsəd də Şəmkində və Qazaxda yaşaya-yasaya tez-tez aşıq paltarında Tovuz, Bozalqanlıya gələr, qocalarla dərdləşər, çox böyük ustalıqla köhnə qan davasının unudulub-unudulmadığını öyrənməyə çalışırdı. Yalnız həmin qan düşmənçiliyinin tamamilə unudulduğuna, havasının çoxdan çəkilib getdiyinə əmin olduqdan sonra 1931-ci ildə Qazaxdan Bozalqanlıya köçmüşdür. Artıq gün kimi aydındır ki, Aşıq Əsəd Tovuz rayonunun Bozalqanlı kəndindəndir və bunu indən sonra inkar etmək mümkün deyil. Aşıq Əsədin haralı olduğu indən sonra hər yerdə düzəldilməli, təhriflərə son qoyulmalıdır.

Yuxarıdakı qaynaqlarda Aşıq Əsədin anadan olduğu ilin gah 1874, gah da 1875-ci il kimi göstərildiyini görürük. Hətta başqa qaynaqlarda onun 1883-cü ildə doğulduğu da göstərilmişdir. Öldüyü illər də eyni deyil. Onun gah 1950-ci, gah da 1951-ci ildə öldüyünü yazırlar. Aşıq Əsədin Vəli Xulufunun yazdığı tərcümeyi-halında onun anadan olduğu il göstərilməyib. Vəli Xulufu onun 45 yaşlarında olduğunu aşıqdan soruşmamış, yalnız öz təxmininə görə yazmışdır. Bu böyük folklorşünasın öz təxmini fikridir və həmin rəqəmdə yanlışlıq var. Aşıq Əsəd özü Azərbaycan aşıqlarının I qurultayına yazdığı qeyddə 1874-cü ildə doğulduğunu yazırdısa, deməli, 1928-ci ildə onun 54 yaşı olmuşdur. Əgər Aşıq Əsəd özü 1874-cü ildə doğulduğunu yazmışdırsa, ondan

daha dəqiq və inandırıcı fakt tapılmazsa, onun anadan olduğu il kimi məhz 1874-cü ili qəbul etmək lazımdır.

Ustad Aşıq Ələsgər və Aşıq Əsədlə bağlı ikinci yanlılıq “Tellərin” gəraylısının başındadır. Bu gəraylı həm Aşıq Əsədin, həm də Aşıq Ələsgərin adına nəşr edilmişdir. Gəraylı ilk dəfə Vəli Xuluf lu 1928-ci ildə Azərbaycan aşıqlarının I qurultayına gəldiyi vaxt Aşıq Əsədin öz dilindən yazmışdır. Gəraylı Vəli Xuluf lunun 1929-cu ildə “Azərnəşr”də işıq üzü görmüş “Koroğlu” kitabında Əsəd möhürbən-diylə çap olunmuşdur. Gəraylı beş bənddir və belədir:

TELLƏRİN

(gəraylı)

Gözəl, sənin nə vədəndi,
Kəsilib qısa tellərin.
Kəlağayın əlvən, qıyğac
Üstündən basa tellərin.

Yanaqların güldür, solmaz,
Oxladın, yaram sağalmaz.
Gözün cəllad, qaşın almaz,
Bağrımı kəsə tellərin

Yanında saxlasan qulu,
Gümüş bilək, nəzik əli.
Leylü-nahar, sabah yeli
Dəyəndə əsə tellərin

Vəsfinə sözlər yaraşır,
Qolların boynumdan aşır.
Kəhlik kibi qaqqıldaşır,
Gəlibdir səsə tellərin.

Bağman ağlar bar ucunnan,
Xəstə ölür nar ucunnan.
Əsəd kibi yar ucunnan
Batıbdı yasa tellərin (9, s. 160).

Bu gəraylımı Aşıq Əsəd söyləyib və möhürbəndini öz adıyla bağ-layıb. Vəli Xuluf lu onun “1 may”, “Göyçə mahalı” şeirlərilə bir yerdə “Tellərin” gəraylısını da “Koroğlu”nun 1929-cu il nəşrinə daxil edib. Bundan sonra “Tellərin” gəraylısı Aşıq Ələsgərin 1937-ci ildə Hüm-mət Əlizadənin tərtib etdiyi kitabına daxil olunub. Gəraylı bu kitabda da yeddi bənddir:

Gözəl, sənin nə vədəndir.
Kəsilib qısa tellərin?
Kalağayın əlvan, qıyqac,
Üstündən başa tellərin.

Yanaxların güldü, solmaz,
Oxladın, yaram sağalmaz.
Qaşın cəllad, gözün almaz,
Bağrımı kəsə tellərin.

Şəkər sözü, şirin dili,
Gümüş bilək, nəzik əli.
Axşam, sabah səhər yeli
Dəyəndə əsə tellərin.

Vəsfinə sözlər yaraşır,
Qolların boynumdan aşır.
Kəklik kimi qaqqıldaşır,
Gəlibdir səsə tellərin.

Bağban ağlar bar ucundan,
Xəstə ölər nar ucundan.
Ələsgər tək yar ucundan
Batıbdır yasa tellərin (2, s. 157).

Hər iki gəraylımı yanaşı qoyanda aydın görünür ki, bir neçə sözün yazılışındakı (yanaxların-yanaqların; kibi-kimi; ucunnan-ucundan; kəhlik-kəklik) tələffüzdən gələn fərqləri nəzərə almasaq, cəmi iki sətirdə ayrıntılar var. Aşıq Əsəddəki “Gözün cəllad, qaşın almaz” misrası Aşıq Ələsgərdə “Qaşın cəllad, gözün almaz” və Aşıq Əsəddəki “Leylü-nahar, sabah yeli” misrası Aşıq Ələsgərdə “Axşam, sabah səhər yeli” şəklindədir. Birinci misranın Aşıq Ələsgərdəki, ikinci misranın Aşıq Əsəddəki yazılışları daha doğrudur. Səhər yeli axşam tellərə necə dəyə bilər? Aşıq Ələsgər kimi ustad belə yanlışlığa yol verməzdi. Digər misrada “Qaşın cəllad, gözün almaz” olmağı daha məntiqlidir. Burada sadəcə olaraq “qaş” və “göz” sözlərinin yeri dəyişik düşüb. Göz qabağındadır ki, onları iki ayrı-ayrı gəraylı adlandırmaq mümkün deyil.

Hüseyn Ariflə Mürsəl Həkimovun tərtib etdikləri “Aşıq şeirindən seçmələr” kitabında da “Tellərin” gəraylısı beş bənd olub, Aşıq Ələsgərin adına bağlanmışdır (6, s. 30). Həm də Aşıq Ələsgərin digər kitablarındakı mətnlə onun arasında heç bir fərq yoxdur.

Maraqlıdır ki, Aşıq Ələsgərin 1956-cı və 1993-cü illərdə işıq üzü görmüş kitablarında gəraylının üçüncü və dördüncü bəndləri düşmüş, onun yalnız üç bəndi çap olunmuşdur. Aşıq Ələsgərin kitabının 1956-cı il nəşrindəki bu yarımçıqlığı onun haqqında ən dəyərli araşdırmanın müəllifi olan Xalq şairi Osman Sarıvəlli görmüş və öz əsərində buraxılmış bəndləri bərpa etmişdir (14, s. 31-32).

Ən çox maraq doğuran odur ki, Aşıq Ələsgərin yaradıcılığını hamıdan yaxşı bilən, onun şeirlərini havasından, suyundan, nəfəsindən duyan nəvəsi İslam Ələsgər də “Tellərin” gəraylısının Aşıq Əsədin olmadığını heç vaxt dilinə gətirməyib.

Yuxarıda söylənənlər əsasında “Tellərin” gəraylısının Aşıq Əsədin, yaxud Aşıq Ələsgərin olduğunu təsdiqləmək çətindir. Ona görə bu məsələ bir növ yenə açıq qalır. Ola bilsin gələcəkdə bu gəraylının kimin olduğunu təsdiqləyəcək daha inandırıcı qaynaq tapılar. Ancaq hələlik mənim fikrimcə, bu şeir Aşıq Əsədir. Bu fikri söyləməyə iki əsasım var: 1. Aşıq Əsəd kimi böyük sənətkarın ustadı Aşıq Ələsgərin şeirini öz adına çıxması heç cür inandırıcı deyil. Həm də Aşıq Əsəd bu şeirlə şöhrətlənməmişdi ki, onu əlindən alan kimi adını-sanını itirsin; 2. İndiyə qədər aşıq yaradıcılığının araşdırıcılarından, ustad aşıqlardan, aşıq sənətinin dərin bilicilərindən heç biri “Tellərin” gəraylısının Aşıq Əsədin olmadığını söyləməyib. 3. Çox güman ki, Aşıq Əsəd bu gəraylını öz möhürbəndiyə yalnız Vəli Xulufloya söyləməyib, məclislərdə də dönə-dönə oxuyub. Bu halda əgər gəraylı, doğrudan da, Aşıq Ələsgərin olsaydı, saz-söz xiridarları Aşıq Əsədi əməlli-başlı qınağa tutar, onu el içində hörmətdən salardılar. Bunlar da olmayıb.

Bunlardan başqa, Vəli Xulufunun 1929-cu ildə nəşr etdirdiyi “Koroğlu” kitabını çox adam görməyib və oxumayıb. Aşıq Əsədin kimliyi ilə bağlı dolaşlıqlığı yarıdan da elə bu olub. Vəli Xulufu 1937-ci ildə güllələndikdən sonra evindəki əlyazma və kitabları yığılıb aparılmış, çap olunmuş əsərlərinin oxunması qadağan edilmişdir. Belə olmasaydı, 1937-ci ildə Hümmət Əlizadə Aşıq Ələsgərin şeirlər kitabını çapa hazırlayarkən bu məsələni aydınlaşdırardı. Özü də Aşıq Əsədin sağlığında bu işi eləmək daha asan olardı. 1937-ci ildə H.Əlizadənin “Tellərin” şeirini Aşıq Ələsgərin kitabına daxil etdiyini görüb Aşıq Əsədin susmağını onun öz böyük ustadına hörmətindən başqa cür başa düşmək, yozmaq olmur. Sumqayıtdakı bir toyda Məstan Günərin “Qaldı” qoşmasını aşıq Səməd Vurğunun adına oxudu. Məstan Günər özü də orada iştirak edirdi və bu məsələnin

üstünü açıb-ağartmadı. Bu da onun böyüklüyüdü və çox güman ki, Aşiq Əsəd də elə bu cür eləyib.

Aşiq Əsəd Koroğluxan olub. Koroğluxan yalnız Koroğlu kimi oxuyanlara deyirdilər. Görənlər danışdırlar ki, Aşiq Əsəd mağarın bu başında ayağını yerə vurub nərə çəkərək Koroğlu havası üstündə nəyisə oxuyanda onun zil zənguləsi mağarın o biri başında otuzluq lampanı söndürürdü.

Son olaraq demək lazımdır ki, Aşiq Əsəd əslən Tovuz rayonunun Bozalqanlı kəndindəndir. Atası və əmisi kəndxudanı öldürüb Göyçəyə yaylağa gediblər və bir müddət orada qalıblar. Aşiq Əsəd də Göyçədə doğulub. Sonra da köçüb öz doğma kəndi Bozalqanlıya gəlib. “Tellərin” gərayısını da Vəli Xulufu ilk dəfə Aşiq Əsədin dilindən onun öz şeiri kimi yazıya alıb və 1929-cu ildə “Koroğlu” kitabının ikinci nəşrinə daxil edib. Bu da göstərir ki, gəraylı Aşiq Əsədir.

QAYNAQLAR

1. Həmid Araslı. Aşiq yaradıcılığı. Bakı
2. Aşiq Ələsgər. Bakı, “Azərənər”, 1937
3. Aşiq Ələsgər. Gözüm bir alagöz xanıma düşdü (Toplayanı İslam Ələsgər, tərtib edəni Muxtar Qaradaşlı). Bakı, 1993
4. Aşıqlar (tərtib edəni Səttar Axundov). Bakı, 1957
5. Aşıqlar (tərtib edəni Səttar Axundov). Bakı, 1960
6. Aşiq şeirindən seçmələr (Tərtib edənlər: Hüseyn Arif və Mürsəl Həkimov). Bakı, 1984
7. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. 10 cildə. I cild. Bakı, 1976
8. Azərbaycan Milli Ensiklopediyası. 25 cildə. I cild. Bakı, 1976
9. Xulufu Vəli. “Koroğlu”. Bakı, “Azərənər”, 1929
10. Məhərrəm Hüseynli. Tovuz aşığı. Bakı, 2003
11. Məhərrəm Qasımlı. Aşiq sənəti. Bakı, 1996
12. Məhərrəm Qasımlı. Ozan-aşiq sənəti. Bakı, 2003
13. Qara Namazov. Aşıqlar. I kitab. Bakı, 2004
14. Osman Sarıvəlli. Qüdrətli şair, ustad sənətkar. Bakı, 2011
15. XX əsr Azərbaycan Yazıçıları Ensiklopedik Məlumat kitabı (Tərtib edəni Teymur Əhmədov). Bakı, 2004
16. Ozan-aşiq ensiklopediyası (yaradıcı heyət: professor Məhərrəm Qasımlı, professor Mahmud Allahmanlı, professor İradə Köçərli, professor Kamilə Dadaşzadə). Bakı, 2020